

- “1930 Belediye Seçimleri ve Baskı Politikası (Municipal Elections of 1930 and the Methods of Repression, *Tarih ve Toplum (History and Society)*, Vol. 35, No. 210, 2001, 44-48.

1930 Belediye Seçimleri ve Baskı Politikası

Serbest Cumhuriyet Fırkası, kısa ömürlü serüveninde, parti kurulmadan oluşan fikirlerin aksine toplumdan büyük ilgi ve destek gördü¹. 1930 Sonbaharında yapılan Belediye Seçimleri, bu kitlesel desteği gözler önüne sererken, aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim kurallarını hiçe sayan siyasi faaliyetlerine sahne oldu. Seçimlerin sonunda ortaya çıkan tablo, hükümet partisinin sürece aktif müdahalesinde ne kadar ‘başarılı’ olduğunu adeta tescil etti². Bu yazıda, SCF'ye seçimlerde gösterilen kitlesel desteğin, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından nasıl zayıflatıldığını ve/veya yok edildiğini örnekleriyle ortaya koymaya çalışacağım. Bunu yaparken ise, olayları muhalif basının anlatısından kurarak ve sadece devlet kadroları aracılığıyla C.H.F. lehine tatbik edilen baskı mekanizmalarına bakarak iki noktada kendimi sınırlayacağım³.

Seçimler ve İdari Kadrolar

1930 Sonbaharında yapılan Belediye Seçimlerinin seyrini Cumhuriyet Halk Partisi lehine çeviren temel etken bürokrasinin seçimlere hükümet partisi lehine müdahalesi oldu. Valiler en üst düzey mülki amirler olarak bu süreçte önemli pay sahibi oldular. Konya Valisi, muhtarları sorumlu oldukları sokaklarda oturan sakinlerin oylarını Cumhuriyet Halk Partisine

---

¹ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın gördüğü geniş destek için bkz. Cem Emrence. “Politics of Discontent in the Midst of the Great Depression: the Free Republican Party of Turkey (1930)”, *New Perspectives on Turkey*, 23, Fall 2000, ss. 31-52.

² Seçim bölgelerinin %90'ından fazlasında, C.H.F. seçimleri kazanma başarısını gösterdi (!).

³ Cumhuriyet Halk Partisi'nin propaganda düzeyindeki faaliyetleri için bkz. Cem Emrence. “Muhafif Bir Perspektiften 1930 Belediye Seçimleri: CHP'nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri”, *Tarih ve Toplum*, Ağustos 2000, ss. 47-51.

yöneltmekle ‘görevlendirirken’, İnegöl’de ki meslektaşlarına da benzer bir rol biçildi⁴. Adapazarı seçimleri, Serbest Cumhuriyet Fırkası’na verilen büyük destek karşısında vali tarafından iptal edildi⁵. Seçimlere müdahale Adana’da artarak devam etti: Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kılıpayı üstünlüğü ile neticelenen seçimler, Adana valisi Vehbi Bey tarafından seçim komitesinin bildirdiği sonuçlara uyulmayarak, Halk Partisinin galibiyeti olarak açıklandı⁶. Serbest Cumhuriyetçilere karşı daha ilginç (ve adeta rövanşçı) bir baskı şekli Manisa valisi Fuat Bey’in Akhisar’a yaptığı ziyarette hayata geçirildi: Serbest Cumhuriyet Fırkası’na Batı Anadolu Gezisi esnasında destek veren mızıka bandosu üyeleri herhangi bir gerekçe ileri sürülmeden gruptan kovuldular⁷.

En az valiler kadar kaymakamlar da seçimlerde kritik rol oynadılar. Bu durum, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın etkin olduğu bölgelerin bir çok gelişmiş kasabayı barındırmasından kaynaklanmaktaydı. Örneğin Akhisar kaymakamı, müftü ve imam gibi dinsel figürleri halkın oylarının Cumhuriyet Halk Partisine gitmesi doğrultusunda propaganda yapmaya zorluyordu⁸. Hafızlara benzer bir baskı Aydın’da yaşandı⁹.

Serbest Cumhuriyetçilere karşı ‘devlet katında’ uygulanan ayrımcılık farklı şekiller aldı. Örneğin, Aydın kenti Belediye Başkanı ve aynı zamanda eski parti mutemedi olan Ahmet Emin Efendi Hoca; Selanik, Girit ve Manastır göçmenleri ile İstanbul’dan gelenleri, oylarını Halk Partisi aleyhine vermekle suçlayıp, kentte yaşama şansları olmadığını tehdidini savuruyordu¹⁰. Söke’de ise ancak oylarını hükümet partisine verilerse toprak alma şansına kavuşabilecek iki yüz göçmen, çareyi kaymakamı valiye şikayet etmekte buldu¹¹.

---

⁴ *Son Posta*, 20 Ekim 1930.

⁵ *Son Posta*, 21 Ekim 1930.

⁶ Valinin açıklamasına paralel olarak Anadolu Ajansı, Adana’da seçimleri Cumhuriyet Halk Fırkası’nın kazandığını ilan etti.

⁷ *Hizmet*, 6 Ekim 1930.

⁸ *Hizmet*, 12 Ekim 1930.

⁹ *Hizmet*, 18 Ekim 1930.

¹⁰ Bilgin Çelik. “Aydın’da Serbest Fırka ve Belediye Seçimleri”, *Toplumsal Tarih*, Aralık 2000, ss. 13-23.

¹¹ *Hizmet*, 26 Eylül 1930.

Seçim taktiği olarak şantaj siyaseti bazen yüzünü daha açık biçimlerde gösterdi. Yeni fırkanın faaliyetinin yaygın olduğu İzmir, Alaşehir’de, Şemseddin Bey, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın yerel teşkilat listelerini kontrol ederek, vergi borçlarından ötürü baskı altına alabileceği kişilerin varlığını aramakla meşguldü¹². Bölge ticaretinin Büyük Buhrandan ötürü durma noktasına geldiği Uzunköprü’de¹³, bir hükümet yetkilisi seçim odasında yerini almış oylarını yeni partiye verenlerin listesini çıkarmaktaydı. Bağırsakçı İbrahim Ağa da bu listeye dahil olmak istediye de, oyunun rengini ödenmemiş borçlarından ötürü hükümet partisi lehine döndürmek zorunda kaldı¹⁴.

Manisa, Kasaba sakinleri farklı bir iktisadi baskı ile karşılaştılar. Tarımsal kooperatiften kredi almak isteyenlerin kaymakamdan ‘vize’ alması gerekliydi. Kaymakam ise ‘vizeyi’ Belediye Seçimleri’nde verilecek oyun rengine bağlamıştı¹⁵. İzmir, Alaçatı’da tütün inhisarı temsilcisi Yusuf Efendi tütün üreticilerine yeni kurallar getirmişti: “inhisara tütün satmak isteyenler, yeni partiyle en ufak bir ilişki bile kurmamalıydılar”¹⁶.

Bürokratik aygıt bir çok coğrafyada daha etkin baskı ve müdahale yöntemleri kullandı. Kastamonu, Tosya’da, kaymakam, SCF’nin üye kayıt defterlerini toplayarak yerel teşkilatı kapattırdı¹⁷. Ereğli’de, kaymakam Sami Bey ve Halk Fırkalılar, seçimin yapılacağı Belediye binasının önünü işgal ettiler¹⁸. Kaymakam, Bornova’da sıradan bir adli vakayı kullanarak, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın üye kayıtlarını ele geçirdi¹⁹. SCF taraftarlarını yıldırma girişimleri Ödemiş kasabasında daha sert oldu. Kaymakam seçimleri tatil etmekle yetinmedi;

---

¹² *Hizmet*, 9 Ekim 1930.

¹³ Doğu Trakya’nın en gelişmiş kasabalarından olan Uzunköprü’de ticaret adeta durma noktasına gelmişti. Bkz. *Edirne Postası*, 9 Ekim, 1930.

¹⁴ *Edirne Postası*, 17 Ekim 1930.

¹⁵ *Son Posta*, 22 Ekim 1930.

¹⁶ *Hizmet*, 2 Ekim 1930.

¹⁷ *Son Posta*, 19 Ekim 1930.

¹⁸ *Akın*, 24 Ekim 1930.

¹⁹ *Son Posta*, 13 Ekim 1930.

Serbest Fırka'nın yörede öndegelen üyelerinden dış hekimî Kemal Bey, tüccar Şükrü ve Fehmi Beyleri tutuklattı ve parti evrakına el koydu²⁰.

Seçimler ve Silahlı Kadrolar

Silahlı Kuvvetler ve Kolluk Kuvvetleri mülki birimlerle uyumlu olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın aleyhine faaliyette bulundular. Örneğin, Jandarma Kumandanı Hasan Bey, Tarsus ve Mersin'de Cumhuriyet Halk Partisi lehine başarılı faaliyetleri sayesinde, Birecik'e kumandan oldu²¹. Adana²², Trabzon²³ ve İzmir'de, seçim sırası ve sonrasında silahlı kuvvetler bir çok sokak ve caddelerde adeta kuş uçurtmadılar²⁴. Şarköy'de seçim salonuna girmek için silahlı bir askeri geçmek gerekiyordu²⁵. Ereğli'de olanlar ise, jandarmanın teker teker vatandaşlara oylarını hangi partiye kullanacaklarını sormasıyla açıktan açığa hükümet partisi tarafgirliğine dönüştü. Bazı seçim merkezlerinde silahlı güçlerin soru sormalarına dahi gerek kalmadı: askerlerin seçim salonlarının içinde oturmaları Serbest Cumhuriyet Fırkasına oy verecekler için yeteri kadar caydırıcı bir güç oldu²⁶.

Kolluk kuvvetlerinin seçimlere yaklaşımını İzmir Emniyet Müdürü, Ömer Bey'in faaliyetleri gösterir gibiydi.²⁷ Ömer Bey, muhtarlarla bağlantı kurarak mahallelerdeki oyları garanti altına almaya çalıştı. Öte yandan, bir çok firma müdürü gibi Kordon Tramvay Şirketi Müdürünü de yakın takibe aldı. Aynı şekilde, komşu vilayet olan Manisa'da, polis müdürünün seçim sandıklarına çıkan yolu işgal etmesi ve Halk Fırkası propagandası yapması genel bir yaklaşımı yansıtıyordu.

---

²⁰ *Son Posta*, 19 Ekim 1930.

²¹ *Yeni Adana*, 8 Ekim 1930.

²² *Son Posta*, 8 Ekim 1930.

²³ *Son Posta*, 20 Ekim 1930.

²⁴ *Son Posta*, 21 Ekim 1930.

²⁵ *Son Posta*, 16 Ekim 1930.

²⁶ *Akın*, 24 Ekim 1930.

²⁷ *Hizmet*, 1, 13 Ekim 1930.

Seçimler sırasında vuku bulan usulsüzlükler genel bir strateji izledi²⁸. İlk olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarlarının isimleri listelerde yer almadılar²⁹. Binlerce kişinin ismi, seçim bölgelerinde uzun süredir ikamet etmelerine rağmen bulunamıyordu. Bu taktiğin başarısızlığı durumunda, oy verenlerin nüfus cüzdanlarındaki ile seçim listelerindeki isimleri arasında bir uyumsuzluk olup olmadığı kontrol ediliyordu³⁰. İşin ‘ilginç olan’ tarafı bu kuralın sadece Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarlarına işletilmesi³¹.

Seçim süreci büyük kentlerde daha karışık ve SCF’ye karşı daha farklı baskı ve engelleme yöntemleri gerektirdi. Yerel otoriteler, Serbestçilerin kazanacağını ayırdına vardıkları zaman, ya oy kullanılan sandık sayısını³² düşürüyor ya da günlük oy veren insan sayısı ortalamalarını³³ silahlı ve kolluk kuvvetleri yardımıyla aşağıya çekiyorlardı. Bu durumun sonucu binlerce kişi oy vermeden seçim merkezlerinin çevresinde büyük kalabalıklar oluşturdu³⁴. Fakat Serbest Cumhuriyet Fırkası seçimlerde tüm engellemelere rağmen önde gidiyorsa, seçimler ya iptal edildi ya da ertelendi³⁵.

Seçimlerdeki usulsüzlükler, sonuçlar açıklanmadan önce de devam etti. Bir çok oy pusulası seçime baskı veya tercihleri sonucunda katılmayan seçmenlerin isimleri yerine atıldı. Bu durum, çoğu ismin altında aynı imzaların bulunması veya toplam seçmen sayısından daha

---

²⁸ Zekeriya Sertel’in *Son Posta*’da seçim usulsüzlüklerini özetlediği makalesi için bkz. *Son Posta*, 18 Ekim 1930.

²⁹ Özellikle Adana, İzmir, İstanbul ve Konya gibi büyük kentlerde yoğun şikayetler vardı.

³⁰ *Son Posta*, 13,16 Ekim 1930.

³¹ Örneğin, İzmir, Karantina’da Öğretmen Okulu öğrencilerine Serbest Cumhuriyet Fırkası’na oy verecekleri anlaşılınca oy verdirilmemiş gerekçe olarak da kimliklerinin bulunmaması gösterilmişti. Fakat, Halk Fırkası taraftarları Trabzon’da ortaya çıktığı gibi bu çeşit zorluklarla karşılaşmamaktaydılar. Bkz. *Son Posta*, 20 Ekim 1930.

³² Çanakkale’de seçimlerin dördüncü günü sonrası, sandık sayısı dörtten bire indirilmişti. *Son Posta*, 8 Ekim 1930.

³³ Adana’da oy veren seçmen sayısı günde ortalama 500-600’den 200’e gerilemişti. Seçimler Mersin’de SCF’nin açık ara üstünlüğü sürerken seçmenlerin oy sandıklarına yaklaşması yasaklandı.

³⁴ Örneğin Konya’da binlerce kişi oyunu kullanamadı. *Son Posta*, 20 Ekim 1930.

³⁵ Aydın’da seçimler iki gün tatil edilirken Çine, Biga, Ereğli, Kula ve Kemalpaşa’da seçimler ertelendi. *Son Posta*, 14, 21 Ekim, 1930.

fazla kişinin oy kullanması gibi traji-komik durumlara yol açtı³⁶. Bu oyların gittiği tek adres vardı; o da Cumhuriyet Halk Partisi'ydi³⁷. Bu uygulamayı mümkün kılan ise seçim komitelerinin bastırılması³⁸ ya da Halk Fırkası taraftarlarının oylarını bir defadan fazla kullanmasıydı³⁹. Öte yandan, seçim sandıklarının kaybolmuş olması⁴⁰, çalınması⁴¹ veya Halk Partili Belediye Başkanının evinde saklanmakta olması, 1930'da yapılan Belediye Seçimlerinin ruhunu yansıtan örnek olaylardı.

Tüm usulsüzlükler ve baskı metotları Serbest Fırkacıların polis ve asker kuvvetleri tarafından bastırılması ile desteklendi. Yüzlerce kişi kanun aleyhine gösteri yapmaktan ötürü içeri atıldılar. Özellikle Ödemiş⁴², Kemalpaşa⁴³ ve Antalya'daki⁴⁴ olaylar devlet otoritesinin kendi sıradan vatandaşları ile çetin ve adeta zorbaca bir karşılaşmasıydı⁴⁵.

---

³⁶ Balıkesir örmeklerden biriydi, bkz. *Son Posta*, 22 Ekim 1930.

³⁷ Bir Son Posta okuyucusu çözüm olarak seçimlerde oy verenlerin listeler halinde gazetelerde yayınlanmasını önerdi. *Son Posta*, 15 Ekim 1930.

³⁸ Burdur'da seçim komitesi sadece göstermelikti. *Son Posta*, 18 Ekim 1930.

³⁹ Adana seçimlerinde 1800 işçi ve memurun iki defa oy verdikleri/listelere kaydedildikleri iddia edildi. *Son Posta*, 6 Kasım 1930.

⁴⁰ Halk Partisi mutemedi Akhisar, Marmara'da seçim sandığını alarak ortadan kayboldu.

⁴¹ Örneğin, Kemalpaşa, Parsa Köyünde muhtar İsmail Efendi ve Hurşit Çavuş seçim sandıklarını gece yarısı çalarak içinden Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın oylarını çıkardılar. *Son Posta*, 23 Ekim 1930. Germencik'te seçim sandığı parçalandı, *Son Posta*, 13 Ekim, 1930. Serbest Fırka'nın kazanma şansının yüksek olduğu Çatalca'da ise seçim sandığı çalındı. *Son Posta* 29 Eylül, 1930.

⁴² Cem Emrence. "Buhranlı Yıllar: Ödemiş'te Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Toplumsal Tarih*, Aralık 1999, ss. 28-32.

⁴³ Büyük fakirliğin sürdüğü ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı büyük ilgiyle karşılayan kasabada 15 kişi hapsedi. *Son Posta*, 18 Ekim 1930.

⁴⁴ Binlerce kişi oy veremedikleri için kent merkezinde toplandılar. Sonrasında ise valinin emriyle silahlı kuvvetler kalabalığa müdahale etti. Olaylar sona erdiğinde kalabalıktan bir çok yaralı ve tutuklanan oldu. Bkz *Son Posta*, 19 Ekim 1930 ve Muhammet Güçlü, "Antalya'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Faaliyetleri" *Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih İncelemeleri Dergisi* , 9 İzmir, ss.327-337.

⁴⁵ Mersin, Salihli ve Trabzon'daki tutuklamalar için , bkz. *Son Posta*, 20- 22 Ekim 1930.

Kısa bir Değerlendirme

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın seçim başarısında anahtar rolü partinin propaganda faaliyetlerinden çok bürokratik mekanizma oynadı. Devletin sihirli gücü hükümet partisine aradığı desteği sağlamıştı. Baskı ve sindirme siyaseti karşısında Serbestçiler savunma mekanizmaları geliştirmek üzere harekete geçerken, eşit ve evrensel oy hakkı 1930 Türkiye'sinde en iyimser ifadeyle temenniden öteye geçemedi.

Belediye Seçimleri, daha geniş bir çerçevede içinde düşünüldüğünde ise, bir yanda, Türkiye'de tek-parti yönetiminin gücü ve otoriterliğinin kaynakları, öte yandan kitlelerin muhalefet isteği ve arayışları hakkında önemli ipuçları verir. Buradan yola çıkarak, hem 1930'lu yıllarda ortaya çıkan siyasi rejimin daralmasını hem de 1945 sonrası çok partili sisteme geçişi anlarken, en az dış faktörler kadar iç etkenlerin de her iki sürecin şekillenmesinde aktif rol oynadıklarını not etmek gerekir.

KAYNAKÇA

Sürekli Yayınlar

Akın (1930).

Edirne Postası (1930).

Hizmet (1930).

Hürriyet (1930).

Son Posta (1930).

Yeni Adana (1930).

Kitap, Makale ve Basılmamış Çalışmalar

Ağaoğlu, Ahmet. *Serbest Fırka Hatıraları*. Üçüncü Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Avşar, Abdülhamit. *Serbest Cumhuriyet Fırkası-Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü*. İstanbul: Kitabevi, 1998.

Bali, Rıfat N. "1930 Yılı Belediye Seçimleri ve Serbest Fırka'nın Azınlık Adayları", *Tarih ve Toplum*, Kasım 1997, ss. 26-34.

- Çelik, Bilgin. “Aydın’da Serbest Fırka ve Belediye Seçimleri”, *Toplumsal Tarih*, Aralık 2000, ss. 13-23.
- Emrence, Cem. “Buhranlı Yıllar: Ödemiş’te Serbest Cumhuriyet Fırkası.” *Toplumsal Tarih*, Aralık 1999, ss. 28-32.
- Emrence, Cem. “Muhafız Bir Perspektiften 1930 Belediye Seçimleri: CHP’nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri”, *Tarih ve Toplum*, Ağustos 2000, ss. 47-51.
- Emrence, Cem. “Politics of Discontent in the Midst of the Great Depression: the Free Republican Party of Turkey (1930)”, *New Perspectives on Turkey*, Fall 2000, 23, ss.31-52.
- Güçlü, Muhammet. “Antalya’da Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Faaliyetleri” *Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih İncelemeleri Dergisi*, 9 İzmir, ss.327-337.
- Kandemir. *Serbes Fırka Nasıl Kuruldu-Nasıl Kapatıldı*. İstanbul: Ekicil Tarih Yayınları, 1955.
- Okyar, Osman & Mehmet Seyitdanlıoğlu. *Fethi Okyar’ın Anıları*. İkinci Baskı. Ankara: İş Bankası Yayınları, 1999.
- Tabak, Serap. “Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Vilayeti.” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 1990.
- Weiker, Walter F. “The Free Party of 1930 in Turkey: Loyal Opposition in a Rapidly Modernizing Nation.” Basılmamış Doktora Tezi, Princeton University, 1962.
- Weiker, Walter F. *Political Tutelage and Democracy in Turkey -The Free Party and Its Aftermath-*. Leiden: E. J. Brill, 1973.
- Yetkin, Çetin. *Serbest Cumhuriyet Fırkası –Atatürk’ün Başarısız Demokrasi Devrimi*. İkinci Baskı. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.